

NORDISK
NUMISMATISK
ÅRSSKRIFT
1964

SCANDINAVIAN
NUMISMATIC JOURNAL

I DISTRIBUTION
ALMQVIST & WIKSELL
STOCKHOLM
GÖTEBORG UPPSALA

HANS KÖPPELIN, MØNTMESTER I FLENSBORG 1566—1568

Af Georg Galster

Ved delingen af hertugdømmerne på landdagen den 9. august 1544 var Gottorp med den derværende møntsmedje tilfaldet hertug Adolf. Christian III kunde ikke give afkald på den indtægtskilde, som mønten var, og kongerigets mønt, som det nu blev fastsat i møntordningen af 27. september 1544, blev slået efter en ringere møntfod end den, man regnede med i hertugdømmerne. Her var kongen i henhold til privilegiet af 5. april 1460 forpligtet til at slå mønt af samme værdi som i Lybæk og Hamborg.¹ Christian III lod derfor allerede før 1. oktober 1544 indrette en møntsmedje i Flensborg, den betydeligste stad i den kongelige del af hertugdømmerne, hvor der forhen, i sidste halvdel af det 14. århundrede, var slået mønt. Her virkede så møntmestrene Jørgen Degener,² Reynold Junge,³ Jørgen Kock d.y.,⁴ til udmøntningen standsedes ved kongelig ordre af 14. juli 1556. —

¹ F. C. Jensen und D. G. Hegewisch: Privilegien der Schleswig-Holsteinischen Ritterschaft von den in der Privilegienlade befindlichen Originalien genau abgeschrieben und mit denselben verglichen auch demnächst zum Druck befördert (Kiel 1797) s. 58—63:

No. 10. Ene tappere vorbeteringhe der Priuileigien Ock van olde Koninck Kersten statfetest vnde bestediget mit fer guden Artikelen. (S. 62) — Ok scholen wy vn vnse nakomelinge in desse landen nene munte setten sunder sodann alse to Lubeke vnd Hamborch genge vn geue is. — Tom kile amm vrijdage vor palmen Na cristi unses Hern gebord vertein hundred in dem Sestigsten Jare.

En confirmation af disse privilegier blev givet af Frederik I 6. maj 1524, trykt sstds. no. 23 s. 140—150 (s. 148—9).

² G. G.: Jørgen Degeners Møntregnskaber. NFM XII Nr. 3—4 Marts-April 1930 s. 21—3, 29—31. Vilhelm Marstrand: Bemærkninger til Jørgen Degeners Møntregnskab. Sstds. Juni-August 1930 s. 53—61. J. Wilcke: Renæssancens Mønt- og Pengeforhold 1481—1588 (Kbh. 1950) s. 273—82.

³ Reynold Junges Møntmesterregnskaber 1534—1540 udgivne ved Georg Galster af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie (Kbh. 1934). Kirsten Bendixen: Et par bidrag til Reynold Junges historie. NNUM Maj 1960 s. 97—9.

⁴ Wilcke, anførte værk s. 282—4. Einar Bager: Jørgen Kocks fundats. Danske Magazin 7. R. VI (1957), stamtavlen s. 395.

Flensborg-mønten er fyldestgørende omhandlet af Erwin Nöbbe,⁵ Julius Wilcke⁶ og Axel Ernst,⁷ kun om den tid, da den på ny kom i gang under Frederik II, kan gøres nogle mindre tilføjelser, som det vil fremgå af denne lille artikel.

I brev af 1. marts 1566⁸ blev amtmanden i Flensborg, Bertram von Ahlefeldt underrettet om, at møntmesteren Hans Köppelin i henhold til sin Bestalling havde fået ordre til i Flensborg indtil videre besked at mønte småmønt efter lybsk og hamborgsk skrot. Kongen anmodede derfor amtmanden om at være møntmesteren, der overbragte brevet, behjælpelig med at fremme dette værk.

Denne Hans Köppelin eller, som han selv skrev sig, Koppelin,⁹ stammede fra Münster, hvor hans fader, Peter Köplin, fra 1521 var biskoppens møntmester; senere, fra 1560, var han tillige i stadens tjeneste, til han søgte og fik sin afsked 1568.¹⁰ Da embedet i Münster næppe krævede al hans tid, virkede han desuden som møntmester i Herford, hvorfra han i brev af 20. april 1558 tilbød grev Otto af Holsten-Schauenborg sin tjeneste,¹¹ i fald denne gjorde alvor af sine planer om at indrette en mønt i sine lande. I sin høje alder blev han bistået af sin svigersøn, guldsmeden David Knop.¹²

⁵ Erwin Nöbbe: Flensborg som Møntsted. NFM XII Nr. 1—3 Jan.—Marts 1930 s. 1—4, 9—12, 18—21. Samme: Flensborgske Blafferte og Penninge fra Tiden 1546—1571. NNA 1938 s. 155—162.

⁶ J. Wilcke: Quasimodogeniti. Frederik II's slesvig-holstenske Mønt. NFM V Nr. 6 Marts 1920 s. 58—9. Samme: Frederik II.s Flensborg-Mønt. sstds. Nr. 9 Aug. 1920 s. 92—3. Samme: Frederik II.s Flensborg-Mønt. Daler, Mark og Kroner (Kbh. 1931) s. 81—3. Samme i note 2 anførte værk s. 273—87, 350—6.

⁷ Axel Ernst: Nyere fund af mønter fra Danmark og Hertugdømmerne. NNUM jan. 1953 s. 1—13, især s. 5 ff. Samme: Bidrag til Holsten-Gottorps ældre mønthistorie. Sstds. dec. 1956 s. 337 ff.

⁸ Nöbbe s. 158, Wilcke s. 351. — Bilag 1 s. 43. — Bertram v. A., 1508—71. Danske Magazin 4. R. IV (1871) s. 41. Astrid Friis i Dansk biografisk Leksikon I (1933) s. 160.

⁹ Omlyd af O lades ofte ubetegnet i nedertysk, ligesom af U (Munter = Mynter nedenfor). Derimod er latiniseringen Copelius hos Wilcke, note 2 anførte værk s. 352 f., uhjemlet og beror sikkert på en tryk- eller skrivefejl.

¹⁰ Busso Peus: Das Geld- und Münzwesen der Stadt Münster i.W. (Münster 1930) s. 46 f.

¹¹ Først langt senere fik grev Otto sine planer realiseret. I brev af 2. august 1567 klager staden Brunsvig til hertug Henrik d.Y. over, at greven for nylig har ansat et godt antal møntersvende i Rinteln og ved dem ladet slå en mængde ganske underlødige groschen. De bar møntmesteren Hermann Richerdes' møntmærke. Max v. Bahrfeldt: Niedersächsisches Münzarchiv. Verhandlungen auf den Kreis- und Münzprobationstagen des Niedersächsischen Kreises 1551—1625. I. Band 1551—1568 (Halle (Saale) 1927) nr. 465 s. 410 og s. 514 nr. 38 Tafel III. Anført i det følgende som »Münzarchiv«.

¹² David Knop er kendt som mester for medaljen i anledning af sejren på »Astor Heide«

Som antaget af Nöbbe¹³ kan Hans Köppelin være identisk med en borger, Hans Munter, bosiddende i Angelbostræde i Flensborg; han nævnes 1556 16. november og flere gange siden, således døde hans kone i barselseng 31. oct. 1566. Han *kan* have gjort tjeneste ved Jørgen Kock den Yngres mønt i Flensborg, eller også har han fået tilnavn efter faderens håndværk. Efter syvårskrigens udbrud er han så kommet i kongens tjeneste sammen med Hans Willers og Laurids Hammer for i Bremerholms smedje at udmønte (eller ommønte) de 65000 gylden i guld, som Frederik II i august 1563 havde fået tilsendt fra sin svoger, kurfyrst August af Saksen.¹⁴

Da arbejdet på Bremerholm var fuldbragt og hans etårige bestalling af 11. december 1564 udløbet, fik Hans Köppelin som ovenfor nævnt i begyndelsen af 1566 bestalling til i kgl. majestæts arveland og fyrstendømme i Flensborg at mønte skillinge, søslinge, blafferte og penninge i skrot og korn lige med Lybæk og Hamborg. Det var altså kun småmønten, der var tale om; den større mønt, taler, gylden og mark efter lybsk møntfod, var kongen i krigens tid øjensynlig ikke til sinds at lade slå. For en fyrste, der ikke selv havde sølvminer, kunde stormønt kun udmøntes med tab. Iøvrigt er det meget sandsynligt, at de forordnede udmøntninger har været påkrævet. Den forholdsvis gode mønt fra Christian III's tid er antagelig gået ud af landet eller ud af omløb, og Hamborgs og Lybæks udmøntninger var siden 1556 meget sparsomme. Og der var i al fald ingen grund til at lade de tyske stæder afhjælpe savnet af småmønt og tage den deraf flydende fortjeneste, som rettelig tilkom landsherren.

Man har ikke i det tyske cancelli, som affattede bestallingen, kendt de formler, hvorefter Lybæks og Hamborgs mønter nu blev slået, og som næppe kunde være de samme som dem, Christian III fik tilsendt 1544. Det er blevet overladt til møntmesteren selv at skaffe sig de fornødne oplysninger.

Det hellige tysk-romerske rige, der daterer sig fra kong Otto I's kejserkroning 962, var på rigsdagene i Cøln 1512 og i Worms 1521 blevet delt administrativt i 10 kredse, en ordning, der med ændringer, især 1648, blev bestående til rigets opløsning 1803: Burgund, Svaben, Bajern, Østrig, Franken, Øvre Rhin, Nedre Rhin, Vestfalen, Nedre Saksen og Øvre Saksen.¹⁵ Den nedersaksiske kreds om-

(Axtorna) den 20. oktober 1565. Georg Galster: Danske og norske Medailler og Jetons ca. 1533—ca. 1788 (Kbh. 1936) s. 15 fig. 19. Derved forstår man bedre mester Davids forherligelse af Frederik II, når man erfarer, at hans svoger var i kongens tjeneste. Betydelig større evner som medaillør viste hans søn Heinrich Knopf i Nyrnberg ved sine medailler for biskopperne af Bamberg-Würzburg.

¹³ NNÅ 1938 s. 159.

¹⁴ Wilcke, note 2 anførte værk s. 320 f., 325 f.

¹⁵ Konrad Kretschmer: Historische Geographie von Mitteleuropa. Handbuch der mittelal-

fattede 1551—68 følgende stænder: ærkebispedømmerne Bremen og Magdeborg, bispedømmerne Halberstad, Hildesheim, Lybæk, Ratzeborg og Sverin, hertugdømmerne Brunsvig-Lyneborg (Calenberg, Grubenhagen, Lyneborg, Wolfenbüttel), Sachsen-Lauenborg, Meklenborg (Gystrov og Sverin), Holsten, grevskabet Regenstein, rigsstæderne Goslar, Lybæk, Mühlhausen og Nordhausen; dertil kom møntberettigede »middelbare« stæder: Bremen, Brunsvig, Göttingen, Hamborg, Hameln, Hildesheim, Lyneborg, Magdeborg, Northeim, Rostok, Stade og Vismar.¹⁶ »Udskrivende fyrster,« der var mellemmand mellem kejseren og kredsens stænder, var ærkebiskop Christof af Bremen og hans broder hertug Henrik den Y. af Brunsvig-Lyneborg.¹⁷ Kredsoborst var fra 1557 hertug Adolf af Holsten-Gottorp.¹⁸

Indenfor kredsene kunde der være forskellige møntområder med hver sin møntfod og møntregning. I det brunsvigske regnede man med mariengroschen, i det bremiske med grote og i den vendiske møntunion med mark og skilling. Af unionens fire stæder var Lybæk som rigsstad den vigtigste, medens Hamborg, Lyneborg og Vismar var landstæder under hertugdømmerne Holsten, Brunsvig-Lyneborg og Meklenborg. Unionen havde sin særlige betydning ved, at dens mønter var gængse i de nordiske kongeriger.

Lige fra kejser Maximilians dage havde man stræbt efter at gennemføre reformer og ensartethed i de frygtelig forvirrede møntforhold i det hellige tysk-romerske rige. Det første hele riget omfattende forsøg var den 10. november 1524 i Eslingen publicerede rigsmøntordning, der byggede på den nye stormønt sølvgylden (taleren). I den splid både i politisk og religiøs henseende, som rådede i riget, lod denne møntordning sig ikke gennemføre. Kun meget få møntberettigede stænder rettede sig efter den; selv kejseren gav særbestemmelser for sine østrigske arvelande. Stort bedre fremgang fik ikke de to rigsmøntordninger i Augsburg 1551 og 1559. Ingen af stæderne i den vendiske møntunion lod sig repræsentere på rigsdagene eller de forudgående forhandlinger. Medens Eslingen-ordningen tog den meinsiske groschen (1/21 gulden) som underafdeling, trængte

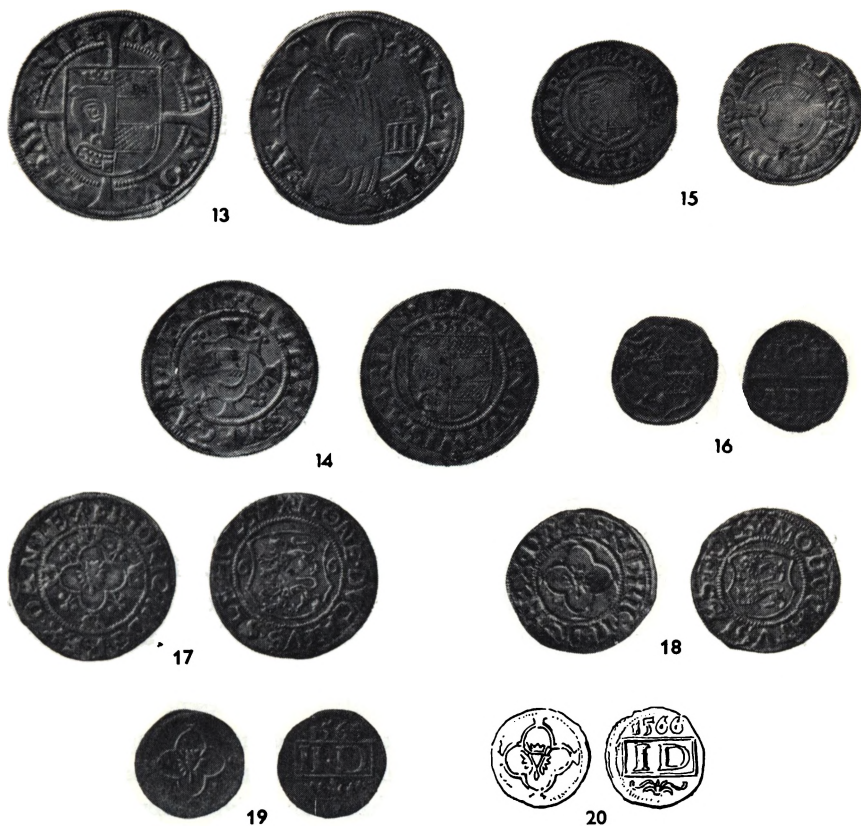
terlichen und neueren Geschichte herausgegeben von G. V. Below und F. Meinecke. Abteilung IV. Hilfswissenschaften und Altertümer (München und Berlin 1904) S. 438 f. — Geschichte der deutschen Länder »Territorien Ploetz« I (Würzburg 1964) s. 41.

¹⁶ Münzarchiv. Beilage I s. 490. »Schleswig-Holstein« fejl for Holstein.

¹⁷ Christoph, ærkebiskop af Bremen, hertug af Brunsvig-Lyneborg, 1511—58 (Han efterfulgtes af Sigismund, ærkebiskop af Magdeborg, markgreve af Brandenburg, 1553—66, og af Joachim Friedrich, administrator af ærkestiftet Magdeborg, markgreve af Brandenburg, 1568—98). Heinrich d. J., hertug af Brunsvig-Lyneborg-Wolfenbüttel, 1514—68.

¹⁸ 1526—1586, hertug 1544. Bøggild Andersen i Dansk biografisk Leksikon I (1933) s. 135—8.

- 1—4. Hamborg. 1. Dobbeltskilling 1553. 3.18 g. Fundet 1859 i Alslev ved Åbenrå. 2. Skilling 1553. 1.93 g. Fundet 1906 på Smørum kirkegård. 3. Søsling 1553. 1.02 g. Fundet 1854 i Algade, Roskilde. 4. Blaffert 1559. 0.58 g. Ukendt proveniens.
- 5—7. Lybæk. 5. Dobbeltskilling 1563. 3.54 g. Fundet 1857 ved Vartov i København. 6. Skilling uden årstal (møntmærke Hundehoved for Hermann Gante 1544—59). 1.33 g. Fra samme fund som nr. 3. 7. Søsling 1559. 0.88 g. Devegge 3285.
- 8—12. Lyneborg. 8. Dobbeltskilling 1562. 2.96 g. Fra samme fund som nr. 3? 9. Skilling 1562. 1.86 g. Fra samme fund som nr. 3. 10. Søsling 1562. 1.14 g. Fundet 1885 på kirkegård, Ringsted. 11. Blaffert uden årstal. 0.44 g. Thomsen 6990. 12. Skærv 1562 (kobber). Ukendt proveniens.
- 13—16. Vismar. 13. Dobbeltskilling 1563. 3.19 g. Fundet i Sorø Akademis have 1837. 14. Skilling 1556. 1.91 g. Fra samme fund som nr. 3. 15. Søsling 1555. 1.13 g. Fra samme fund som nr. 2. 16. Skærv uden årstal (kobber). Ukendt proveniens.
- 17—20. Flensborg. 17. Skilling 1566. 1.92 g. Hielmstjerne 26. 18. Søsling uden årstal (1566—7). 0.83 g. Beskrivelse af 1791 F. II 189. 19. Blaffert 1566. 0.61 g. Tilbyttet 1863. 20. Penning 1566. 0.36 g. Lange 259 J.

1551 den østrigske kreuzer (1/72 taler) sig frem i Sydtyskland. 1559 indførtes en ny mønt, rigsguldener til 60 kreuzer, som ikke blev modtaget med velvilje af de fleste stænder, som holdt på taleren.¹⁹ Især var det fyrster og stæder i den neder-saksiske kreds, der protesterede energisk, ikke mindst kredsobersten, hertug Adolf på egne og sin broder hertug Hans' og brodersøn kong Frederiks vegne. Han betonedede skarpt, at hertugdømmet Slesvig lå udenfor det tyske rige, som ikke havde nogen visitationsret her: »... unser freies Herzogthum Schleswig ... daran die Kays. Maj., das heilg. röm. Reich keiner Bothmesigkeit noch Verordnungen sich anzumassen und weren wir demnach nicht geneigt, zu Vorfang und praejudicio unser habenden Freiheit der Kay. Maj. und des Röm. Reichs Müntzordnung uns sollichs Falles zu unterwerfen ...« Hvad angik mønten i Holsten, som de havde til len af det hellige rige, og »unser Stadt Hamburg,« der førte det rette holstenske våben, nældebladet, på sine mønter, bad han underdanigst, at det måtte forblive ved de gamle overenskomster med de vendiske stæder. »Wir wollten auch miterzeit was unsere Unterthanen die von Hamburg vor redtsam ansehen und sich mit den Benachbarten unterredet, von ihnen Bericht nehmen.«²⁰

Ved ordningen 1551 var det blevet pålagt de tyske kredse at føre kontrol med de møntberettigede stænders udmøntninger. En kredswardein skulde to gange årlig visitere møntsmedjerne og afgive beretning på kredsens probations-dage.²¹

I forventning om, at man i nær fremtid skulde få møntvæsenet forbedret, var stænderne noget tilbageholdende med deres møntslagning. I kong Ferdinands møntmandat af marts 1557 forbydes endog under møntrets fortabelse al udmøntning i riget, indtil den nusiddende rigsdag har ordnet rigets møntanliggender. Kun de stænder, som havde eget bjergværk måtte udmønte deres sølv, men kun helt i overensstemmelse med rigsordningen. Trykte eksemplarer af dette mandat sendtes gennem hertug Henrik i september s.å. til stænderne i den nedersaksiske kreds, således også til kongen af Danmark og hertugerne af Holsten.²² Stænderne har dog næppe taget de strenge kejserlige påbud altfor bogstaveligt. De har fortsat udmøntningerne, omend i mindre omfang end før. De kunde også antedatere

¹⁹ Friedrich Freiherr von Schrötter: Das Münzwesen des Deutschen Reichs von 1500 bis 1566. II. Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich. 36. Jahrgang, herausgegeben von Gustav Schmoller (Leipzig 1912) S. 99—128.

²⁰ Hertug Adolfs instruktion af 16. aug. 1560 for sine udsendinge til møde («Ausschosstag») i Brunsvig 27—30. aug. Münzarchiv nr. 313 s. 235 f.

²¹ Den første probations- eller probiertag holdtes i Brunsvig 29. dec. 1555—1. jan. 1556. Münzarchiv s. 129—155. Ingen mønter efter lybsk møntfod blev prøvet her, og ingen af de vendiske stæder havde givet møde.

²² Münzarchiv nr. 264 s. 200.

21

21. Hertug Adolf, Slesvig. Søsling uden årstal. 0.94 g. Thomsen 2404. Ernst i NNUM 1953 s. 6. Alle mønter undtagen nr. 20 i Den kgl. Mønt- og Medailllesamling.

mønterne, således slog Hamborg sine dobbeltskillinge, skillinge og søslinge med samme årstal 1553 lige til 1566.²³ Man kunde ikke helt give afkald på møntindtægten, og møntens folk skulde også leve.

I den kejserlige møntordning af 28. juli 1551 var det blevet tilladt de fire stæder at slå landmønt²⁴

Lybsk skilling	109 $\frac{1}{2}$	på den cølske mark	7 lødige	[2.136 g—0.437—0.935 g]
søsling	173	» » »	» 5 $\frac{1}{2}$	» [1.352 g—0.344—0.465 g]
dreiling	318	» » »	» 5	» [0.735 g—0.313—0.23 g]
penning	654	» » »	» 3 $\frac{1}{3}$	» [0.812 g—0.208—0.075 g].

Den lybske mønt var her fastsat til 24 skilling på sølvgylden til 60 kreuzer. I virkeligheden blev mønterne slået adskilligt ringere. En prøve i Brunsvig i november 1554 viste 120 lybske skilling på den $\frac{65}{16}$ lødige mark.²⁵ En prøve i Lyneborg i november 1556 viste 180 søslinge på den $\frac{53}{4}$ lødige mark.²⁶ Da Hamborg 1560 gav Bremen besked om sin møntfod, regnede de 115 skilling på den $\frac{61}{2}$ lødige mark;²⁷ men samme år slog Vismar skillingen til 120 stykker på marken til $\frac{65}{16}$ lod.²⁸ Noget bedre var dobbeltskillingene, i Hamborg 1557 66 stykker på marken til 7 lod 1 gren; men til Bremen opgav de selv 1560 64 stykker på marken til

²³ O. C. Gaedechens: *Hamburgische Münzen und Medaillen II* (Hamburg 1854): *Doppelschillinge* 1553 (1553—66) s. 288 nr. 796—801. *Schillinge* 1553 (1553—66) s. 401—2 nr. 913—48. *Sechslinge* 1553 (1553—66) s. 308 nr. 1024—39. *Dreilinge* sloges ikke, derimod blafferte 1557 (nr. 1232—3), 1558 (nr. 1234), 1559 (nr. 1235—7) og penninge 1558 (nr. 1239).

²⁴ Münzarchiv s. 10.

²⁵ Münzarchiv s. 47. Taleren var nu 31 skilling lybsk. Omsat til moderne formel: 1,949 g—0.396—0.772 g.

²⁶ Wilhelm Jesse: *Der wendische Münzverein* (Lübeck 1928) s. 142.

²⁷ Münzarchiv nr. 311 s. 234.

²⁸ Jesse s. 211. 1.948 g—0.441—1.768 g.

$7\frac{1}{4}$ lod.²⁹ Man skød skylden for den synkende møntværdi på de stigende sølvpriser; men det var jo tydelig nok en ond cirkel, man var kommet ind i.

Hans Köppelin har således næppe fået nogen officiel besked om, efter hvilke formler han skulde mønte. Antagelig har han måttet prøve sig frem på de gængse mønter. Efter at have virket i Flensborg et års tid blev hans udmøntninger standset. Hans skillinge og søslinge blev ikke taget for gode varer; i Hamborg blev de slet ikke modtaget, og i Lybæk vilde man kun tage en søsling for en hvid. Kongen følte det som en forsmædelse, og i sit harmdirrende brev af 10. marts 1567 gav han Bertram von Ahlefeldt ordre til straks at lukke og forsegle al møntmesterens habengut, især stemplerne og hvad der hørte mønten til, samt at pålægge ham straks at begive sig til kongen for at stå til ansvar.³⁰

Møntmesteren vidste imidlertid at værge for sig. I en af ham underskrevet udateret skrivelse, der ligger som bilag til en af Flensborgs borgmestre og rådmænd udstedt erklæring af 22. april s.å., oplyser han, at da Lybæk ikke slog den pågældende mønt, havde han måttet rette sig efter mønten fra Hamborg og Lyneborg; det var dog to af de fire stæder, og samme mønt var jo gangbar.

De skillinge, som var slået i Hamborg 1566 holdt 6 lod 1 quentin på den lødige mark, og der gik 32 kast, det er 128 stykker på den lødige mark, og der gik 10 daler 18 skilling på marken fin.

De Flensborger enkelte skillinge holdt ligeledes 6 lod 1 quentin og der gik $31\frac{1}{2}$ kast, det er 126 stykker på den lødige mark. Således var det prøvet af Lybæks edsvorne wardein Hans Weissel, der havde givet kongelig majestæts statholder Henrik Rantzau skriftlig erklæring derom; denne havde møntmesteren fået af statholderen, og han havde den hos sig. Der gik således 10 daler 13 skilling på marken fint sølv.

De 1566 udmøntede Flensborg-søslinge holdt 5 lod 1 quentin — 5 lod 3 ort; der gik på den lødige mark 52 kast, det er 208 stykker, således som også Hans Weissel havde prøvet og fundet. Altså gik på den fine mark sølv 10 daler 7 skilling $4\frac{1}{2}$ penning.

Ydermere havde møntmesteren formået et par af sine bysbørn og værkfæller, byfogden Asmus Uke og Baltzar Wegener, begge mestre af guldsmedlauget i Flensborg til at afgive en edelig skriftlig erklæring om, at de på hans anmodning havde undersøgt bemeldte 1566 slagne mønt, før den gik ud fra mønten, og fundet,

²⁹ Jesse s. 142. At Lybæks dobbeltskillinge efter en prøve i Lyneborg 1556 skulde være udmøntet til 60 stykker på marken til $9\frac{1}{4}$ lod 1 quint, således som Jesse endvidere opgiver, synes usandsynligt. Den vilde derefter være mere end en tredjedel bedre end Hamborgs (2.313 g fint sølv mod 1.549 g).

³⁰ Wilcke s. 351. Bilag 2 s. 43.

at der på den lødige mark gik 52 kast, det er 208 søslinge, et stykke mindre eller mere. Denne erklæring blev gengivet i et åbent brev, der som ovenfor nævnt er dateret den 22. april 1567, udstedt og beseglet af borgmestre og rådmænd i Flensborg.³¹

Efter at have modtaget denne redegørelse gav kongen i brev af 11. juni 1567 sin amtmænd ordre til at udlevere møntmesteren hans redskaber og lade ham mønte efter sin bestalling og svare sin slagskat. Kongen opfattede Hamborgs og Lybæks adfærd mod Flensborg-mønten som chikane (»mis- und abgunst«).³² Mærkelig nok har man i København ikke fået meddelelse om den nye møntordning, der ramte ikke blot Flensborg-mønten, men også de fire stæders mønt.

Rigtigheden af Hans Köppelins redegørelse bekræftes af den samtidige tyske probation. Da hertug Henriks wardein Georg Stumpfheldt efter ordre i efteråret 1566 prøvede bl.a. de fire stæders mønt, havde han (foruden talere og dobbeltskillinge) kun skillinge at prøve fra Hamborg: 128½ stk. på marken til 6 lod 8 gren (=1.82 g—0.403—0.733 g). Han beregnede derefter, at den fine mark sølv var udmøntet til 11 gylden 15 groschen 10 penning, hvad der efter rigsmøntordningen var 1 gylden 7 groschen 7 penning for lidt.³³

Hans Köppelin har været på den sikre side og har udmøntet sine skillinge endda lidt bedre end den sidste årgang (1566) af Hamborgs. Derimod er det uvist, hvorfra han har fået formlen for sine søslinge, som 1566 og nærmest foregående år ikke kendes udmøntede i de fire stæder. Kun Vismar har slået søslinge med 1560 som nærmeste årstal; der skulde gå 180 stk. på marken til 5¾ lod (=1.29 g—0.359—0.46 g).³⁴ Hans Köppelins søslinge er altså noget ringere end de 6 år ældre fra Vismar; men de er udmøntet til ret nøje halv sølvværdi af skillingene, endda ubetydeligt bedre.

Man havde jo stadig forestilling om, at mønterne selv i de mindre nominaler skulde have værdien i sig selv. Og dog dæmrede tanken om skillemønt, således når det i den kejserlige møntordning af 28. juli 1551 bestemtes, at ingen ved betaling over 10 gylden var forpligtet at modtage mere end 10 gylden i penningstykker,³⁵ og i rigsmøntordningen af 19. august 1559, at ingen ved betaling over 25 gylden var pligtig at modtage møntstykker mindre end 5 kreuzer.³⁶

Mærkelig nok tales der ikke om de mindste møntsorter, Hans Köppelin skulde

³¹ Bilag 3 s. 43—44.

³² Wilcke s. 352. Bilag 4 s. 44.

³³ Münzarchiv nr. 401 s. 334.

³⁴ Jesse s. 210.

³⁵ Münzarchiv nr. 5 s. 11.

³⁶ Münzarchiv nr. 294 s. 222.

slå, blafferte og penninge. De har kun været slået til rent lokalt brug i småhandel efter forbillede af de hamborgske penninge 1557 og blafferte 1559.³⁷ Derimod har den gode møntmester sikkert regnet med en vis export af sine skillinge og søslinge til Hamborg og Lybæk. Det var imidlertid ikke af lutter »mis- und abgunst«, at disse stæder ikke vilde godtage Flensborg-mønten. De vendiske stæder kunde ikke afvise kravet om, at deres mønter skulde slå i overensstemmelse med rigsmøntfoden efter de indrømmelser, de opnåede ved »Reichsabschied« i Augsburg 1566, hvor bl.a. taleren blev ophøjet til rigsdaler, hovedmønt og rettesnor.³⁸ De havde ellers strittet imod det bedste, de orkede, for at beholde deres gode, århundredgamle møntsystem med mark som hovedmønt. Da den nedersaksiske kreds nu overtog kontrollen på sine halvårige probationsdage, blev den vendiske møntunion overflødig; men de fire stæder holdt dog endnu en tid lang møder til drøftelse af deres særlige møntanligheder indenfor kredsen.

For at bringe den lybske mønt på højde med Augsburg-recessen indkaldte hertug Henrik i november 1566 til et møde i Lyneborg til hellig tre konger 1567.³⁹ Den 20. december 1566 gav hertug Adolf sine sendemænd udførlig instrux; men kun een, Hamborgs wardein, Hieronymus Wiedemann mødte frem på hertugens vegne.⁴⁰ Hertugen ønskede en ti måneders frist til at få de »böse« mønter vekslet og bragt ud af kredsen. Han fandt for godt, at der i kredsen kun blev to møntsteder: et i Lybæk og et i Brunsvig, og at den nye møntordning skulde være gældende i mindst ti år.

Et forslag om at centralisere møntprägning i to steder var det (naturligvis) umuligt att få gennemført; men 11. januar 1567 enedes man i Lyneborg om at udmønte disse landmønter efter følgende formler:⁴¹

Dobbeltskilling	61 $\frac{1}{2}$ stk.	på	marken	til	7 lod	[=3.80 g—0.437—1.66 g].
Skilling	106	»	»	»	» 6 »	[=2.21 g—0.375—0.83 g].
Søsling	177	»	»	»	» 5 »	[=1.32 g—0.312—0.41 g].
Dreiling	219	»	»	»	» 4 »	[=1.06 g—0.250—0.20 g].
Penning	682	»	»	»	» 4 »	[=0.34 g—0.250—0.08 g].

³⁷ NNÅ 1938 s. 159.

³⁸ Münzarchiv nr. 402 s. 336.

³⁹ Münzarchiv nr. 413 s. 355.

⁴⁰ Münzarchiv nr. 422 s. 360—2, og nr. 431 s. 382. Når hertug Adolf ikke som ellers varetog de holstenske møntsager, kan det vel hænge sammen med, at han som en anden condottiere ved denne tid var virksom ved belejringen af Gotha. Hertug Johan Frederik var erklæret i Rigets akt på rigsdagen i Augsburg 1566, og hertug Adolf stod i kejserens tjeneste. 4. april 1567 overgav Johan Frederik sig.

⁴¹ Münzarchiv nr. 427 s. 367—80, især 371—2, nr. 430 s. 382, nr. 434 s. 385.

Dobbeltskilling blev herefter udbragt til 17 mark 9 skilling lybsk = 10 gylden 7 groschen $6^{18}/_{31}$ penning meisnisk af den kølnske mark fint sølv, skilling til 17 mark 10 skilling = 10 gylden 8 groschen $3^{27}/_{31}$ penning, søsling og dreiling til 17 mark 10 skilling 10 penning = 10 gylden 9 groschen. Penningen måtte kun udmontes til den fattige mands nødtørft og ikke i overflod eller til nogens fordel. Skærv, halvpenning eller heller, var det tilladt at slå enhver efter sit lands art, dog således at det kunde ske i allernøjeste overensstemmelse med rigsordningen.

De hidtil slagne mønter skulde afskaffes i løbet af 6 måneder. Den øvrighed, som havde slået for ringe mønt, skulde være forpligtet til at indveksle den efter sin værdi. Til menig mands tarv skulde der snarest publiceres et edikt med angivelse af værdien på de nu gængse mønter, stykke for stykke. Der skulde holdes 4 probationsdage det første år, derefter 2 årlig. Der skulde beskikkes to wardeiner, som skulde ride rundt og prøve mønten i hvert møntsted i kredsens og afgive beretning derom til probationsdagen. Da møntordningen stadig talte om kølnsk markvægt, og da der her og der findes mangel på vægte, skal der tilvejebringes en eller to ægte kølnske markvægte, hvorefter de andre vægte kan reguleres.

I tilslutning til rigsdag og kredsday holdt de fire stæder, som på kredsdayen havde taget visse forbehold, et møde i Mølln den 17. februar.⁴² Man drøftede indkøbet af sølv, der daglig steg i pris, og det beskedne overskud, der blev på småmønten (toskilling og mindre), når marken af fint sølv måtte betales med 16 mark 4 skilling; man vilde have en fast sølvpris. Man overvejede, om man skulde lade den hidtidige mønt indsmelte og ommønte, eller om man skulde lade den gå efter sin sølvværdi i betaling til fremmede.

Adskillige andre spørgsmål drøftedes, f.ex. gæld, stiftet i gammel mønt, som nu måtte betales i ny; men ovennævnte lille uddrag var de væsentligste, som lå til grund for Hans Köppelins besværligheder. Det var en gennemgående fejl ved alle tidens forhandlinger, at man ikke havde den nye mønt rede, før man besluttede at afskaffe den gamle. Den ovennævnte frist på 6 måneder kunde naturligvis heller ikke overholdes. Vi fik lignende vanskeligheder i Danmark 1572, da Frederik II søgte at forbedre møntvæsenet ved at indføre lybsk møntregning (»mønten, som nu går« og »mønten, som før gik«). — Man fremførte stadig krav om fixering af sølvprisen uden at indse, at dette var en umulighed. Bjergværkerne blev drevet med forøgede omkostninger, eftersom de gamle miner var ved at tømmes; man måtte gå mere i dybden for at efterkomme den stigende efterspørgsel; skovene, der leverede det nødvendige brændsel, var forhugget i vid omkreds fra minerne. Bjergmændene krævede højere løn på grund af den almindelige prisstigning på

⁴² Münzarchiv nr. 438 s. 390—2.

alle livsvigtige varer. Man var inde i en ond cirkel, som vi også kender i vore dage: af hensyn til sølvets stigende pris forringede man så vidt muligt mønten, og man måtte så købe sølvet med forringet mønt. Det amerikanske sølv var på vej, men havde endnu ikke gjort sig gældende i konkurrencen med det tyske. Man har beregnet, at de tyske og ungarske miner ved denne tid udbragte henved 50.000 kg sølv årligt. Det dominerende handelshus, Fuggerne i Augsburg, fik ved denne tid ca. $12\frac{1}{4}$ gylden for marken fint sølv. Forholdet mellem guld og sølv var ca. 1:11.5 med stigende tendens for guldet.⁴³ — Ved kredswardeinernes halv-årliche visitationer kom det rigtigt frem, hvor stor ulighed der fandtes på den kølnske mark i kredsen. Dette spørgsmål blev atter fremdraget på kredsdagen i Lyneborg i januar 1568, hvorefter hertug Henrik på kredsens vegne henvendte sig til Köln. Stadens borgmester og råd lod derefter forfærdige en markvægt forsynet med Kølns våben og mærke, som i maj samme år blev sendt til Wolfenbüttel, hvorefter kredsens stænder kunde lade andre vægte justere.⁴⁴

Efter kredsdagen i januar 1567 har man sat en ringere kurs på adskillige af de hidtidige mønter, bl.a. skulde skillingene fra Hamborg, Vismar, Gadebusch og Holsten (Flensborg!) gå for 10 penning (nedsat ydermere 1569 til $8\frac{1}{2}$ penning) og søslingene fra Holsten for $4\frac{1}{2}$ penning (nedsat 1569 til 4 penning).⁴⁵ Hamborg og Lybæk var i lignende situation som Sverige 1924 med den danske skillemønt. De kunde naturligvis ikke tage de »holstenske« skillinge og søslinge for jævngode med deres egne, som nu skulde forbedres. Hamborg valgte helt at afvise dem, medens Lybæk tog dem efter deres sølvværdi til indsmeltning. Man undrer sig over, at hertug Adolf ikke har givet kongen underretning om den nye tingenes tilstand; men han havde jo heller ikke sendt sine egne folk til møntdagen i Lyneborg i januar 1567.⁴⁶

Så virkede da mester Köppelin igen som før, til han i december samme år af lagde regnskab for sine udmøntninger til amtmanden. Han havde derefter fra

⁴³ v. Schrötter, note 19 anførte afhandling s. 113 f. Samme: *Der Speierer Münztag von 1557. Zeitschrift für Numismatik* 29. Band (Berlin 1912) s. 59.

⁴⁴ Münzarchiv nr. 525 s. 472. Dette sted viser til fulde, hvor lidt man tør regne med, at den i Lybæk og Nordeuropa i middelalder og renæssance anvendte »kølnske mark« virkelig var nøjagtig 233. 856 g, som den fixeredes til i Berlin 1821. Se herom NFM Bind XII Nr. 18—19 Oktober—November 1931 s. 227—8 og 239—40. — Og samme problem står man over for med beregning af sølvets finhed. Gentagne gange finder kredswardeinerne, at møntmestrene ikke blot har slået mønt med for ringe sølvindhold, men også har gjort dem for finholdige. Især det sidste har de næppe gjort med deres gode vilje.

⁴⁵ Münzarchiv II 1569—1578 (Halle (Saale) 1928) nr. 4 s. 9: De fire Stæders møntforhandlinger i Vismar 8. februar 1569.

⁴⁶ Den krigslystne hertug var jo som oplyst i note 40 som krigsoverste borte i Saksen til ind i april 1567.

17. april 1566 til 13. marts 1567 udmøntet 680 løde mark 13 lod, hvoraf han skulde svare slagskat 4 skilling lybsk af hver løde mark = 87 daler 26 skilling, og igen fra 18. juni til 2. december 1567 464 løde mark 4 lod, hvoraf slagskatten androg 61 daler 6 skilling. Tilsammen altså 1155 løde mark 3 lod, der af Wilcke skønnes at være udbragt til omved 11800 daler.⁴⁷ Slagskatten udgjorde ialt 149 daler, som møntmesteren bad om henstand med at betale til påske 1568, da han var kommet i stor skade på grund af Hamborgs og Lybæks ubillige behandling. Det ser altså ud til, at møntmesteren havde regnet med en export af sin mønt udover, hvad det hjemlige marked havde brug for. Amtmanden havde fået en borger Peter Pommering og den nuværende stadvejer til at revidere og godkende regnskabet i stedet for den tidligere byfoged, der var død, og den nuværende Asmus Utke, der havde absenteret sig.

Mærkelig nok hører vi intet om de blafferte og penninge, som Hans Köppelin også har slået; han *kan* have udmøntet dem i sin fortsatte virksomhed efter opgørelsen i december 1567; årstallet 1566 kan dække over, at de er slået på trods af den nye kurs efter januar 1567. I brev af 19. april 1568 meddelte amtmanden kongen, at efter den sidst afholdte kredsday i Lyneborg angående forandring af mønten, — som kongen kunde se af det tilsendte tryk — havde han givet møntmesteren ordre til at holde inde med mønten indtil videre besked. Han udbad sig derfor nærmere ordre, om møntmesteren fremdeles skulde mønte eller ej.⁴⁸ Hvad kongen har svaret, vides ikke, men det er muligt, at mønten har været i gang en liden stund endnu.

Den kredsday, amtmanden hentydede til, var betydningsfuld, idet den bragte de mangeårige forhandlinger om mønten til en foreløbig afslutning. Der kom et møntedikt om probérordningen. Der kom en reces, »Beiabschied«, hvori skrot og korn for de små møntsorter, der afveg fra rigsmøntordningen, blev fastlagt tillige med en valvation af de nu gangbare mønter.⁴⁹ De kun et år gamle møntformler blev forandret således:

Dobbeltskilling	60	stk.	på	marken	til	7	lod	11	gren	[=3.90 g—0.476—1.86 g]
Skilling	108	»	»	»	»	6	»	13 ¹ / ₂	»	[=2.17 g—0.422—0.92 g]
Søsling	168	»	»	»	»	5	»	4	»	[=1.39 g—0.326—0.47 g]
Dreiling	240	»	»	»	»	3	»	13	»	[=0.97 g—0.233—0.23 g]
Penning	628	»	»	»	»	3	»	2	»	[=0.37 g—0.194—0.07 g]

⁴⁷ Wilcke s. 353. Se iøvrigt bilag 5 s. 45—46.

⁴⁸ Bilag 6 s. 46.

⁴⁹ Münzarchiv nr. 512 s. 460—3. Det i København (Rigsarkivet, Tyske Cancelli, Nederlandske Kredsakter nr. 3) opbevarede exemplar af »Beiabschied« er dateret 28. januar, de fleste andre 31. januar 1567. Desuden trykt »Recesz, wie die lübsche Müntz gevalvirt und hinfürder gelten soll«.

Dobbeltskillingen blev herefter udbragt til 10 gylden 10 groschen 8 penning af den kølnske mark fint sølv, skillingen til 10 gylden 14 groschen, søslingen til 10 gylden 15 groschen 2 penning, dreilingen til 10 gylden 17 groschen 9 penning og penningen til 11 gylden 4 groschen 5 penning. En taler skulde nu gælde $27\frac{1}{2}$ skilling.

Det er sandsynligt, at Hans Köppelin, der ikke fik betalt sin gæld til kongen til påskedag (18. april 1568), har fortsat med at slå mønt indtil begyndelsen af juli, som det synes at fremgå af en senere udtalelse af amtmanden. Derefter er han rejst hjem til Münster, hvor han vel kunde finde beskæftigelse hos sin fader og svoger. Faderen søgte og fik sin afsked 1568, men først den 14. september 1569 fik Hans sin bestalling af biskop Johann III, greve af Hoya (1566—74). Da den biskoppelige mønt få år efter gik i stå, tog staden sig af ham og lod ham 1572—94 slå kobbermønt, ret usædvanligt for datiden, der ellers krævede, at mønten skulde have værdien i sig selv. Tillige slog han kobbermønt for stæderne Ahlen og Coesfeld. Han døde 1594 eller 1595.⁵⁰

Fra 1584 havde han til medhjælp sin broder Peter Köppelin d.Y. Denne slog mønt for staden Warendorf 1592 og 1594, for Beckum 1585—6, bursarietegn for domkapitlet og »multertegn« for biskoppen. Han blev anklaget og dømt for falskmøntneri og den 4. december 1599 »naglet til posten og røget«, som stadens krønike noget kynisk beretter.⁵¹

1568 sept. 30.—oct. 4. holdtes (efter beslutning i Lyneborg 2. febr. s.å.) en kreds- og probationsdag i Brunsvig. Skønt Frederik II ligesom de andre holstenske hertuger var behørigt indkaldt til mødet af hertug Julius af Brunsvig-Lyneborg, gav ingen af dem møde ved afsendinge. Her påtaltes det, at hertug Johan Albrechts møntmester i Gadebusch, Frederik II's møntmester i Flensborg og staden Rostoks møntmester understod sig mod den offentliggjorte møntordning at mønte efter gammel skrot og korn og lade denne ringe mønt udgå.⁵²

Den 4. oktober afgik til kongen af Danmark og hertugerne af Holsten skrivelse om, at møntmesteren i Flensborg uden stændernes viden nu som før slog mønt efter gammel skrot og korn. Dette måtte ophøre, da det stred mod den i januar besluttede møntordning.⁵³

På kredsagen i Brunsvig i december behandledes atter spørgsmålet om afstraffelse af de bemeldte møntmestre; men her var udsendinge fra de holstenske hertuger mødt frem og nedlagde protest under henvisning til, at Flensborg lå i hertug-

⁵⁰ Busso Peus s. 46.

⁵¹ Peus s. 46 f. med henvisning til Offenbergs: Der münstersche Münzmeister Peter Köplin. Westf. Zeitschr. 54. Bd. S. 140 ff.

⁵² Münzarchiv nr. 533 s. 480.

⁵³ Münzarchiv nr. 535 s. 482.

dømmet Slesvig og ikke hørte til under kredsens. De øvrige stænder nedlagde en contraprotest.⁵⁴

På den følgende møntprobationsdag i Lyneborg den 18.—23. april 1569 skulde bl.a. Flensborg-mønten for; men i den udførlige visitationsberetning af 19. april af kredsens generalwardein Georg Stumpfheldt, som blev forelagt på mødet, hed det, at da generalwardeinen ikke kunde få klar besked på, om der nu for tiden blev møntet i Flensborg eller ej, havde han taget det for sig og var redet derhen. Han havde fået besked af amtmanden på stedet, at han havde påbudt møntmesteren en stilstand, og denne havde da også i 3/4 år intet møntet, således som han havde bevidnet det i et skriftstykke under sit segl.⁵⁵ — Derefter skulde Hans Köppelin altså være ophørt at virke i Flensborg omved første halvdel af juli 1568.

Endnu engang hører vi om den afgåede møntmester. Den 27. september 1570 skrev Bertram von Ahlefeldt til kongen, at guldsmeden Balzer Wegener har berettet for ham, at han har været i København og talt med Kgl. Maj.s hofmester Peder Oxe om mønten i Flensborg. Da der er mangel på småmønt i staden, finder amtmanden for godt, om kongen vilde antage ham til at mønte efter Lybæks og Hamborgs mønt mod den slagskat (gebur), som han har tilbudt i sin ansøgning, og om kongen vilde tale med ham og bringe sagen i orden.⁵⁶

Hans Köppelin er altså ude af betragtning, og den 14. december s.å. skriver amtmanden igen til kongen, at den forrige møntmester var rejst til Mynster, hvor han nu er møntmester, og er blevet skyldig omved 100 daler. Amtmanden har straks taget hans husgeråd i arrest, men han har formået to bosiddende borgere til at gå i borgen for sig og lovet at betale pengene. I fald kongen ikke vil eftergive beløbet, skal han tage pengene til regnskab.⁵⁷

Baltzer Wegener har antagelig fået en bestalling nøje svarende til Hans Köppelins; men mærkelig nok har han ikke skaffet sig oplysning om de nye udmøntningsformler af januar 1568.

Den 20. april 1571 kom kredsens wardein Hans Walter på visitation i Hamborg. Der hvilede hamren. Den 24. april gik han til mønten i Flensborg og forefandt der møntmesteren Baltzer Wegener med en svend og en læredreng, som imod det nye kejserlige møntedikt møntede enkeltskillinge efter den gamle ordning: 128 stykker på den vejne mark, som holdt 6 lod 5 gren.⁵⁸

Hans visitationsberetning blev forelagt på probationsdagen i Lyneborg 21.—25.

⁵⁴ Münzarchiv nr. 548 s. 488.

⁵⁵ Münzarchiv II nr. 23 s. 36. Her står »Hauptmann« i stedet for »Amptmann«.

⁵⁶ Bilag 7 s. 47.

⁵⁷ Bilag 8 s. 48.

⁵⁸ Münzarchiv II nr. 75 s. 100 f.

maj 1571. Der blev stor opstandelse over disse udmøntninger, som var forsøgt afsat i Lybæk. Foruden afsendinge fra hertugerne Adolf og Johan var møntmesteren mødt frem. Han undskyldte sig med sin uvidenhed, at han ikke havde særlig forstand på tingene, guldsmed som han var og uden wardein. Han opgav at have udmøntet 600 eller 700 lødige mark. Han slap med en meget alvorlig advarsel i betragtning af, at Flensborg af kongen af Danmark og hertugerne af Holsten blev betragtet som hørende til et frit fyrstendømme.⁵⁹

Imidlertid var også ridderskab og stænder i hertugdømmerne blevet betænkelige, og i april 1571 besluttede landdagen i Slesvig at opfordre kongen til at afskaffe mønten og lade møntmesteren nedlægge hammeren.⁶⁰ Dette har Frederik II bifaldet, og det blev den lidet ærefulde afslutning på Flensborg-mønten.⁶¹

ZUSAMMENFASSUNG

Über die Flensburger Münzen haben Nöbbe und Wilcke interessante Artikel geschrieben, die in wesentlichen Punkten von Axel Ernst berichtet worden sind. Sonderbarer Weise sind jedoch dabei die Aufschlüsse unberücksichtigt geblieben, die schon damals teils in Busso Peus' »Das Geld- und Münzwesen der Stadt Münster«, teils in Max von Bahrfeldt's grosser Ausgabe von Aktenstücken in seinem Niedersächsischen Münzarchiv im Druck vorlagen. Aus diesem Grunde wird hier dieser Artikel als zusätzlicher Beitrag publiziert, der den nötigen Zusammenhang zwischen den Ausmünzungen Flensburgs und den Forderungen des niedersächsischen Kreises geben soll. König Frederik und seine Onkel, die gemeinsam regierenden Herzöge Adolf und Johann, konnten mit gutem Recht behaupten, dass Flensburg, das zum Herzogtum Schleswig gehörte, ausserhalb der Grenzen des Deutschen Reiches lag; da es indessen zu den Bedingungen der Privilegien der Herzogtümer gehörte, dass die dort geschlagene Münze von gleicher Güte wie die hamburgische und lübeckische sein sollte, und da Holstein zum niedersächsischen Kreise gerechnet wurde, gab das Anlass zu einer Einmischung von der Seite der Probations- und Kreistage des Kreises. Die jahrhundertealte wendische Münzunion, die zu dem niedersächsischen Kreise gehörte, war nach dem Augsburger Recess von 1566 gezwungen, nachzugeben und ihren Münzfuss für die Kleinmünzen zu erhöhen; es konnte daher nicht zugelassen werden, dass Mün-

⁵⁹ Münzarchiv II nr. 73 s. 94 f.

⁶⁰ Wilcke s. 353 med henvisninger til tidligere artikler om Flensborg mønten.

⁶¹ Bilag 9 s. 48.

zen, die nach älteren, geringeren Ausmünzungsregeln geprägt waren, zusammen mit den neuen Lübschen Schillingen in Umlauf gesetzt wurden. Nach jahrelangen Verhandlungen, die sich zu Protesten und Gegenprotesten zuspitzten, gab König Frederik auf die Bitte des schleswig'schen Landtages schliesslich nach und legte im Jahre 1571 den Prägehammer in Flensburg nieder.

Bilag 1. Rigsarkivet, København. Tyske Cancelli. Einlendisches Registrandt No. 58 de annis 1566. 1567. Allerhandt gemeine Schreiben. Folio 38.

An Bertram von Anefeldt Actum Coppenhagen den 1. Martij, A°66

Als wir Seigernn vnnsernn Muntzmeister Hannß Koppelin beuholenn, Jnn vnser Stadt Flensburg biß auff weiternn bescheidt, lauts vnnser bestallung, kleine Muntz, alß lubischenn vnnd hamburgischenn scrott, zumuntzenn, So begerenn wir gnedigst du wiltt jme, vnnsernt wegenn, darzu hulff vnnd gutte furdung erzeigenn, domitt ehr solch werck so uill besser anzurichtenn, Seinndt dir mitt gnadenn gewogenn.

Bilag 2. Sammesteds. Folio 241—2.

An Bertram von Anefelden, Kopenhagen d. 10 Martij, A°67

Nachdem wir vnserm Munzmeister zu Flensburg, Hans Koppelin crafft vnser habendenn bestallung, gnedigst zugelassenn, nach kornn vnnd schrott der Lubischenn vnd Hamburgischen Muntz, schilling stick vnnd seßling, zumunzen, Vnnd wir aber jnn erfharung kommen, das die nicht volgeltig || vnnd zu Hamburg keins wegs, zu Lubeck aber nhur einn sesling vor einen Wittenn angenehmen werdenn soll, Welches Vnns dann schimpfflich, Vnnd deswegen lenger zuzustehenn nichtt gelegenn. Alß ist Vnns beuelich, du wiltt strax, nach Verlesung dieses brieffs all seinn haab vnnd gutt. Vnnd sonderlich die stempffel, vnnd was zu der Muntz gehörig verschliessen, vnnd versiegelnn, vnnd jme mit ernst vnsernn wegenn aufflegen, sich strax anhero ann Vnns zubegebenn, vnnd desfals Vnnsers bescheidts, nach befindung, der gelegennheitt Vnnd seiner Verandtwörtung, zugewarttenn, Du wirst den sachen, nach erfurderung zubegegenn wissenn, das darann nichts erwinde, vnnd dem beuelich allenthalbenn strack gelebt werde, Jnnndem wir seinndt dir mit gnaden gewogen etc.

Bilag 3. Landsarkivet i Slesvig. Acta A XVII, 164.

Vor allen wat standes vnd condition de syn, de dissem Breff schenn edder horen lesenn Doen kundt Wy Burgermeistere vnnd Raethmanne der Stadth Flensborch negst erbedinge vnser geborlicher denste apenbar bethugende datt vor Vns de Ersamen Asmus Vke konr. Mait. vnser gnedigsten Heren Stadt fagett, vnnd Baltzar Wegener erfesetenn burger, beide Meistere des Goltsmede amptes hir suluest tho Jnstendicheit des, dar vp Se van wegenn des Achtbarn Hans Coppelyn siner munthe ehren schriftlykenn Schyn vtgegeuen, erschenen, vnnd de pure lutter warheit vom deme by ehren Eiden tho seggende, ock der gefaher des Meynedes genochsam vormanett, mit vpgerichtedenn lifflykenn fingeren gestauedes Eides geswarenn vnnd getuget hebbenn, wo Recht Js, Datt Se beide, alße nomptlich Assmus Vke vnd Baltzar Wegener van Hanse Coppelyn vorgemelthem, Munthemeistern hir suluest Jm vorgangen

Soß vnnd sostigsthem Jare der ringer talle gefurdert, vnnd fruntlich gebedenn, syn gelth ßo he de tydth vorferdigett, ehr Jdth vth der munthe ginck vptotheende, vnnd vptho heuende, ock dat sulue gerne, vnnd mytt allem Vlyte gedahen, vnnd befunden heddenn: Datt vp de lodige marck Twe vnd vofftich worpe soßlinge, dat syn twe hundert Achte soßlinge eyn stucke min effte mehr vngeferlich, gegaen hebbenn, dar vp Se ehme ehren Schyn vnnd vorsegelde getuchenisse vorhenne, wo obberurt, myttgedelett, vnnd myt ohren gewantlikenn Jnsegelenn bekreftigett heddenn, dat Jn Warheytt sick alßo erholdenn hadde so warlich Enn Godth helpenn scholde. Des jnn orkunde hebbenn Wy vnse Secrete so Wy ad causas gebuokenn hir vnder geuen vnd drucken hetenn. Actum Flensßborch am 22ten Aprilis Anno der gebort Christi 1567.ten

(Påtrykt papirdækket gult vokssegl, 30 mm i tværmål: +SECRETVM+SENATVS+CIVITATIS+FLENSBORG) Udskrift på 4. side: 1567 Johannes Koppelyn.

Forneden på 1. side med nyere hånd: Münz sachen og arkivpåtegning med blyant: 1566/1567 (aus A. XVII. 164)

Vedlagt bilag 3:

Jtem jm jar 1566 hebbe ick fan der konnynecklicher Maistat zu Denmarck meynem Alder-gnedigesten Herren, Eine bostallunge Entfanghen lautenn alßo, das ick solth jn sinem er-blande vnd Forstentum Muntzßenn als zu Flensborch, schyllynge soislinge blafferth vnd pen-nynghe, jnn schroth vnnd korn Lubicke Hanborch gleichmeistich, Auerst de weyll dann jn der loblichen keißerlichen frey Stath, so danne vorbeschryben gelth nycht ist gemacht worden, hadde ick mych mußen Rechtenn, nach den fan Hanborch vnnd fan Lunenborch, ist doch der vier steden zwen, vnd das selbighe gelth ist jo ganckbar vnd nycht vorachteth.

Jtem de schyllinghe de dar gemacht sin, tho Hanborch jm 66 jar dar jnne ick hadde angefangen, tho Muntßen, halt de $\frac{1}{2}$ lottich 6 lot 1 q gan auff de $\frac{1}{2}$ lotich 32 worp, sinth — 128 stuck geith de $\frac{1}{2}$ fins suluers vth der Munthe — 10 daller 18 ß.

Jtem de Flensborger Encelde schyllinge halten 6 lot 1 q, gan auff de lottige $\frac{1}{2}$ 31½ worp, ist 126 stuck, wy se auch hir eins Erbarn ratsz auß loblichen Stath Lubick, gesworne wardeine myth Namen Hans Weißel probirth vnd auff gezoigenn, vnd das selbige dem Erbarn Ernt-vesten Hern her Hynrich Ranßau Konnynecklicher maistath Statholder schriftlich zu gestet, das ich bey myr habe, das mych dorch den Statholder ist vber antwortet, so gan de forbeschrybene Flensborger schyllinge, de fynne $\frac{1}{2}$ suluer vth der Munthe — 10 daller 13 ß.

Jtem Flensborger soislinge, so anno 66 gemuntzßeth, halten 5 lot 1 q auch 5 loth 3 orth, gan auff de lottige $\frac{1}{2}$ 52 worp, ist 208 stuck, wy se auch hans weißel probirth vnd gefunden hath, so geith de fine $\frac{1}{2}$ suluers aus der munthe fan dußen vorbeschribenne Flensborgr soisling — 10 daller 7 ß 4½ $\frac{1}{2}$

Hans Koppelin Munter zu
Flensborch

Bilag 4. Sammesteds som bilag 1—2. Folio 328.

An Bertram von Anefeldt, dem Munzmeister zu Flensburg, seinen Munzer Zeug wiederum zueroffnen, vnd gebrauchen zulassenn. Actum Friderichsburg den 11 Junij A° 67.

Nach dem gegenwertiger Vnnsers Munzmeisters vff vnnser Bestallung ausgegangne vnnd gemachte Munz, vermuge der van Lubeck vnnd Hamburg ausgebrachten Vrkundenn, auch vnnser Munzmeister zu Copennhagen approbation, gleich gutt Jhrer Munz ahnn schrott vnnd

kornn, vnnd daß || solchs allein, Auß Miß vnnd abgunst, zu Jhrem vorthell domitt sie Jhre Munz vor vnserer, jm preiß zuerhalttenn, befunden, zugetriebenn, Alß ist vnnßer gnedigst begerenn, du wiltt jme seinen Munzzer zeug, wider offenn vnnd wie zuuor, zu seinem Nutz vnnd bestem gebrauchen lassenn Domit aber die Muntz allemhalbenn jm wurden erhalttenn, vnnd lautts vnnßer Bestallung, gleich denn Seestedenn geng vnnd gebe sey, vnns auch daruonn vnnßer gebuer jederzeit ohnn abgang erlegt, wirstu deshalbenn notturfftige verordnung thuen Das wollenn wir vnnd geschicht darmit vnnßer beuelich, Seindt dir mitt gnadenn bewogen.

Bilag 5. Rigsarkivet, København. T. Kanc. I. A. A. (—1670). Diverse Møntsager 1523—1619. 160 Læg Nr. 9. »Indkomne Breve m.m. angaaende Møntvæsenet.»

Durchleichtigester Grosmechtiger Hochgeborner Furst gnedigester Konnig Vnnd here E Kon: Maytt: sein mein Vnderdenigste gehorsamen Dienst in Allen wegen zuuoren gnedigster Konnig vnd herr E: Kon: Maytt wil Ich vnderthenigst nicht borgen wo das Ich derselben vorigen an mich gedanen schreiben nach, wegen des Muntzmeister Johan Kopelin Abhiro wegen des slag schatz von der marck feines Lub ¼ bestellung iiii schilling Lub die Rechenschaft, wes Ewer Kon: Maytt: Hochheitt were gefördert, Die weil den gnedigste Konnig vnd herr der gewesene Stadt voigt (nebenst Andere mher hir binnen:) welche in gott verstorben vnd der Stadtvoigt Asmus Vke, dussen Stadt Flensborch Entwichen, welche don hie lenger mals van mir befehl gehatt wen er Rein sulber auff ziehenn wurde, das sie dar bey sein solden, vnd Achtung daruff geben solden, wie auch geschehen die weil den solche jzt nicht verhanden, so hab jch Peter Pommereningk vnd den Jtzigen Stadtwaiger zu mir genhomen vnd die Rechenschaft von ihm genhomen, nach Laud eingelechten Register Welches er mitt seiner eigen handt geschrieben Des E. Kon: Maytt: dero gelegenheitt gnedigst zuuornhemen haben, Vnnd hatt er solche Rechenschaft bey seiner selen saligkeit vnnd bey dem Eidt darmit er E: Kon: Maytt: verwandt vnd gedaen hatt, also erhalten, das solichs nicht anders ist oder sol erfunden werdenn hab Jch dero halben (wo billig.) solche Summa begered vnd in E Kon: Maytt Rechenschaft vnd Vmbslag zu bringen, So thuetsich derowegen gemelder Muntzmeister gantz klaglich, wie auch in der warheitt is beklagen Das er vorgangen A° 66 Jhar bisz in dusses 67 Jhar die meiste Zeitt von Denen von Lubech vnd Hamborch Wegen seiner muntze wieder Alle Billigkeitt vnd Recht, in grosen schaden, das seine Arbeit nicht ist für sich gegangen auch das er dero: wegen zuuorpieding seiner Ehr vnd gelimpfts des er dan gedaen, sehr Schware Vnkostumde gelitten Nun aber so er E Kon: Maytt: gemelte Summa slachschatz Lauth dem Register, nun fard erlegen soldt das er darvber in grosse Armuth vnd verderb geraden wurde, deroselben bey mir Anförderung gedaen vnd demuttiglichen gepethen das er mitt solcher Summa die weil er so vmb gefured worden das er des Respiet vnd Zeitt bis Auff kunfftige ostern des komenden 68 Jahres erlangen mochte das er solches sunder seinen vorderb vnnd Vndergang bezahlen konde Nun hab ich mich des, Als ein diener E. Kon: Maytt: in deme nichts, Ane E Kon: Maytt: gnedigsten befele Zu vnder stehen so hab jch vmb seiner pitte vnd forderung willen nicht vnderlassen wollen sunder E. Kon: Maytt:, solches vnderdenigst zuuorstendigen Wes den nun E. Kon: Maytt: in deme gnedigst zu frieden sein wollen vnd Respiet vnd Zeitt geben solches zu bezalen, stelle Jch in E Kon: Maytt: gnedigsten gefallen Vnd was jch mich des zuuor halten, werden E. Kon: Maytt: gnedigst mich widerumb schrieftlichen verstendigen lasen Demselben gnedigsten befehll vnderthenigst soll nach geben werden. Wil hiermitt E. Kon: Maytt: gott dem Almechtige zu erholtnus langer vnd

frischer leibes gesundtheit in Allen hoch heitten konniglichen vnd furstlichen Regiment in seinen gnedigen Schutz vnd schirm Trewlich thuen befelen vnnd bei derselben zu dienen Jder Zeitt Vnderdenigst vnnd gehorsam dat. Flensborch den X^{en} decembris A° 67

E kon: Maytt:

Vnderthenigester vnnd
gehorsamer diener
Bartram von
Alefeldt

Udskrift:

Dem durchlechtigesten Grosmechtigen Hochgebornen Fürsten vnnd hern, hern Friederichen der Ander zu Dennemarcken, Norwegen der Wenden Vnnd Gotten Könning, Hertzogen zu Schleswigk Holstein. Stormarn der Dietmarschen graffen zu Oldenborch vnnd Delmenhorst. Meinen gnedigsten Konning vnd hern Vnderthenigst vnd Denstlich
Johann Kopelin Flensburgisch Münz meister betreffend.

Vedlagt bilag 5:

Jtem Jm jar 1566 den 17 dach aprill habbe ick tho flensborch Erst angehauen tho Munthen vnd hefft de arbeith gestanden bis auff den 13 dach Martiüs als don ist myr fan weghen der konnyneckliche Maysteth mynem allergnedigesten herrenn de Munthse vorsegelt geworden des myr armē man tho grosem nachdell vnd schaden ist gerattenn Von der forbeschreue ne zeit an bis auff den 13 dach Martiüs hebbe ick forarbeidet vnd Int fine gerechnet 680 lodige $\frac{3}{4}$ 13 lott dat sleyschatz mynen allergnedigesten heren fan der fine $\frac{3}{4}$ süluer 4 ß lubis — dat — 87 daller 26 ß.

Jtem jm jar 1567 den 18 dach Junius bin ick wedder fan der konnyneckliche maistet mynem allergnedigesten herren tho hus gekamen Vnd eme schryuent ann den Erbarn Erntves hernn Amptman Barthrum fan Alffelde vbbergereicht Als dan ist myr de Muntzse wedder geapenet worden den 20 dach Junius hebbe ick wedder angehauen tho Munthen bis auff den Andern decembris ist forarbeit vnd jnt fine gerechnet — 474 $\frac{3}{4}$ 4 lott dat int gelt 61 daller 6 ß Summa jn als was ich forarbeit jnt fins gerechnet dat sleschatz — 149 daller.

Jtem dit forbeschreue bekenne ick hans koppellin Munther tho Flensborch by mynem cristlichen glauen vnnd warenn worttenn das dis forbeschreue warhafftich ist was abber de konnyneckliche Maistet myn alldergnedigester her myr nycht aus gnaden erleisen for mynen grosenn schadenn bin ick alle zeit gut wyllich zuu erleighenn.

Bilag 6. Landsarkiv, Slesvig.

Durchleuchtigester Grotmechtiger Hochgeborner Furst, E: kon̄ Maytt syn Myne Vnder denigeste, gehorsam vnd gantz willige dienste hegestes vermögens Jder tidt beuern Gnedigester konink vnd herr, E kon Maytt hebben ahne Twiuel Gnedigesten bericht welcher gestalt Jm jungest gehelden, Kreiß dage Tho Luneborch Die veränderung vnd vergelickung, der Munthe haluen, jn de vmblyggenden Churfursten, Furstendome vnd Stenden gemaktes worden, wie idt mith Gelt gulden. Dalern Vnd Ander Kleiner Munte schal eine gestalt hebben vnd geholden werden welchs jm druck vtgang vnd Se E. Kon Maytt. dat sulue nech Gnedigest nicht erlangett. Werden E. Kon̄. Maytt: sullichs hie gegenwerdich hebben tho ersehen etc. vnd nachdeme denne, sulche veränderung der Munte haluen verhanden, selbe jn nhamen vnd van wegen E: kon̄ Maytt: Jck dessuluen Muntemeister, alhie tho Flensborch, Mith der Munte, wente

vp fernern bescheidt stille thoholden gebaden, war nhū E. kon̄: Maytt: hen fhurder mith der Munthe alhie, gnedigest wellen gehelden hebben, eft he hen fhurder schal Munthen, oder nicht. Sulchs werden E: kon̄ Maytt mich By Jegen werdiggenn, gnedigest schriftlich verstendig den nha jck de Dinge vnderdenigest thoricht[en] vnd tho bestellenn etc.

[17½ linje om andre sager]

Vnd Bien E:

kon̄. Maytt als Mynem Gnedigesten koninge vnd herrn jn vnderdenigester gehorsam tho dienen gantz willig Dat. Flensborch den 19ten Aprilis Anno etc. Lxviiij.

E. kon. Maytt.

Vnderdenigester vnd
gehorsamer Diener
Berthram von
Aleuelth

Udskrift:

Dem Durchleuchtigsten Grotmechtig Hochgebornen Fursten und Herren Friderichen dem Andern Tho Dennemarck Norwegen der Wenden vnd Gothen Koninge Hertzogen Tho Schleswig Holstein Stormarn vnd der Ditmarschen. Grauen tho Oldenborch vnd Delmenhorst Mynem Gnedigsten Koninge vnd heren

Vnderdenigest

Bilag 7. Landsarkivet, Slesvig.

Durchlautigster, Groczmechtigster, hochgeborner Fürst aller gnädigster Koning vnd Her, E. Kon. Mait. sein mein vnderthanigste vnd gancz willige dienste in alwegen zuvorn anbereidt. Aller gnädigster konningk vnd her, E. Kon. Mait. kan ick vnderthanigst vnvormeldet sein laßen, dz Balßer wegenger Ein glodt(!)smidt mi vorständiget vnd bericht, dz er zu Kopenhagen gewesen, vnd alder dem Edlen, gestrenghe Ernhvesten, vnd Erborn Peter Oxen E. Kon. Mait hoffmeistern der muncze halben alhir zw Flensburgk angeredhet dar er dhen kein beschedt van bekommen. Welin dhan in der Stadt alhir von kleinem gelde gebreck ist, vnd de armodt darmit konde gedriuet sein, das alhie kleine muncze gemunczet, derowegen wolte ick erachten, wen er auff sein leib vnd gudt also munczen wordhe, dz deselbigen zu Lubeck vnd Hamburgk genge vnd vnstrafflig sein, worden, dz E. kon. Mait. solchs vor die gebur wie he sick dan in der Supplication Erbauthe wol gnedigst anzunemen, vnd nachdem Ein Radt ouer sein, werdhen E. kon. Mait mit Ene darauß gnedigst redhen, vnd die dinge zum bescheidt bringen lassen, wermit E. Kon. Mait ick godt dem almechtigen in langer frischer leibs gesuntheit in allen hocheiden koninglichen vnd furstlichen Regimenten zu erhalten, getrewlig thue Empfhelen, vnd bin derselbigen zudienen gancz vnterthenigst vnd gehorsam dat. Flensburgk den xxvij Septemb. A° etc. 70 E Kon. Mait.

Vnderthenigster vnd gehorsamer dener
Bartram van
Aleueldt.

Udskrift:

Dem Durchleugtigsten, Groczmechtigsten, Hochgebornenn Fürsten vnd Herrn, Herrn Friederichen dem Andren zw Dennemarcken, Norwegen, der wenden vnd Gotten Konningk Herczog zw Sleswick, Holstein, Stormarn, vnd der detmerschen graf zw Oldenburgk vnd delmenhorst, meinem aller gnedigsten Koningk vnd Heren gancz vnderthenigst vnd gehorsam

Bilag 8. Landsarkivet, Slesvig.

Auch aller gnadigster koningk vnd her, kan E. kon. Mait. ich auch vnderthenigst nicht bargaen, dz der voriger muntzer van hier nach munster, dar er itzo munter ist, vorreiset, vnd E. kon. Mait. vor den schließ schatz vngefer in die 1^e Rdaler schuldig geblieben. Ich aber habe nicht vnderlaßen können, sondern alsovort seine hinderlaßene haußgeradt in Arrest genommen, vnd darauß E. kon. Mait. betzalung vnderthenigst ersuchen wollen. Er hat aber Entlichen zwo Eingeseßener burgern dahin vormocht, de vor das geldt angelobet vnd burger gewordhen vnd solchs, Jmfall E. kon. Mait. im des aus gnaden gnädigst nicht nachgeben wolte zubezalen, darvan sie dhan vorbedinget vnd protestirt haben, Wan dan E. kon. Mait. ihm solchs aus gnaden nicht nachgeben wolten alsdhan soll de Summa auff E. kon. Mait. gnedige [*Ulæseligt ord*] Erclerung vnd begehrt zu Restier gebracht werddhen vnd darvan genoch same Regenschafft vnderthenigst gedaen werddhen. Datum

Flensburg 14 december 1570

Bertram Ahlefeld

Bilag 9. Rigsarkivet, København. T. Kanc. I. A. A. (—1670). Akter vedr. de kgl. og hertugelige Raaders Møder, Raadslagninger og Beslutninger 1569—70. Læg 2. Der Königlichen vnd furstlichen Retthe zusammenkunfft, berathschlagungen vndt Abschied zur Schleswig Mense April A^o 1571. Brev, dateret Rantzowen 1571 maj 11 til kongen fra statholderen Henrik Rantzau:

— — Was die FlensburgischeMuntz betrifft, habe ich in meinem herein ziehend, mit dem Muntzmeister daselbst geredett, der berichtet, das des Nidersechsischen Kreises verordentter Gwardin, vor 8 Tage, seine muntze aufgezogenn vnnd sie vor full vnnd gerecht befundenn, derhalben mich vmb Radt gebettenn. Nu' habe ich ime ein schreibendt an Herzog Adolffen mitgetheilett vnnd darneben ime geradtenn Er solte sich nach Luneburgk vff den itzigen Probationn Tag erfuegen. Wan dan seine muntz Der Reichsmuntze am gehalt vnnd werde gleich befunden, Also wurde mit den Mandat angehaltenn, wellichs der Muntzmeister zuet-huende angenommen. — —

Sammesteds. Kopi af brev, dateret Hansburg 1571 juli 5 til hertug Adolf fra hertug Hans d.Æ. og statholderen Henrik Rantzau:

— — Angehendt die mundtze zu Flensburg, in deme haben die Kön. w. Sich E. L. vnd Rethen bedencken gefallen lassen, vnd jst auch dem muntzmeister der hammer gelegt. — —